

ขยะมีค่า บ้านน่าอยู่ สู่กองทุนสวัสดิการขยะ การจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม
ของชุมชน กรณีศึกษาบ้านโนนเหลื่อม ต.ภูแลนคา อ.บ้านเขว้า จ.ชัยภูมิ
Valuable garbage, livable houses to community solid waste welfare fund from solid
waste and environmental management by participatory community Case study of
Ban Non-Leam, Phulankha Sub-district, Bankhwao District, Chaiyaphum Province

จันทร์จิรา ตรีเพชร^{1*} ปรียกอร์ ชาลีพร² บุศรา ศรีชัย³ และ นิคม บุญกอบ⁴
Janjira Triped^{1*} Pariyakorn Chalyprom² Budsara Srichai³ and Nikom Boonkob⁴

Received: December 20 ,2023

Revised: January 10, 2024

Accepted: January 11, 2024

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะบ้านโนนเหลื่อม ตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ใช้วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม Participatory Action Research (PAR) และการวิจัยผ่านการขับเคลื่อนและการประเมินผลโดยใช้กระบวนการ Action Research Evaluation (ARE) การติดตามผลลัพธ์แบบเสริมพลังในการดำเนินงานด้วยการใช้บันไดผลลัพธ์และกิจกรรมการมีส่วนร่วมของกลุ่มสมาชิกชุมชนโนนเหลื่อม ที่เข้าร่วมด้วยความสมัครใจ จำนวนครัวเรือน 100 ครัวเรือน โดยใช้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติค่าร้อยละและค่าเฉลี่ย ผลการวิจัยพบว่าปริมาณขยะลดลงเฉลี่ยเท่ากับ 7.40 กิโลกรัมต่อครัวเรือนต่อเดือน มีการดำเนินกิจกรรมดังนี้ การบริจาคขยะกองทุนสวัสดิการ การอบรมการคัดแยกขยะ การจัดการขยะอย่างเหมาะสม และการเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบบ้านแก่งยาว ตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้าจังหวัดชัยภูมิ เกิดรูปแบบการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะและเกิดข้อบังคับกองทุนสวัสดิการขยะบ้านโนนเหลื่อม ดังนั้นการใช้กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชน ให้ความร่วมมือชุมชนสะอาดน่าอยู่ เกิดความสามัคคีกันดีมากขึ้น อีกทั้งสามารถยกระดับชุมชนที่กำลังพัฒนากองทุนสวัสดิการให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้

คำสำคัญ : กองทุนสวัสดิการขยะ การจัดการขยะและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วม บ้านโนนเหลื่อม

Abstract

The objective of this study is to study the waste management model Ban Non-Leam, Phulankha Sub-district, Bankhwao District, Chaiyaphum Province. Using participatory research methods Participatory Action Research (PAR) with the subjects for this research were 100 households participating in the project. The driving and evaluating using the Action Research Evaluation (ARE) process and

¹ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

² สำนักงานสาธารณสุขอำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ

³ สำนักงานสาธารณสุขอำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

⁴ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแก่งยาว อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

⁵ หน่วยจัดการร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในระดับพื้นที่ (Node) จังหวัดชัยภูมิ

empowering performance tracking using the results ladder of member participation. The data was analyzed by percentage and statistical average. The result showed that the amount of garbage decreased by an average of 7.40 kilograms per household per month. There were various activities such as garbage donation, welfare fund, training for proper waste separation and management, and learning from the master area from Ban Kaeng Yao, Phulankha Subdistrict, Bankhwao District, Chaiyaphum Province. Forming of waste management with garbage benefit fund and regulations for Ban Non-Leam garbage benefit fund. Therefore, using community engagement strategies cooperating with the community to be cleaner, more livable, and unity. Also, able to upgrade communities that are developing welfare funds to be strong and self-reliant.

Keywords: Solid waste welfare fund, Solid waste and environmental management, Public participation, Ban Non-Leam

บทนำ

จากการที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรม การอุปโภคบริโภคสินค้า การเพิ่มขึ้นของชุมชน การขยายตัวของที่อยู่อาศัย การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม รวมทั้งค่านิยมทางสังคม ประกอบกับการพัฒนาประเทศในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างปัจจัยพื้นฐาน เช่น ถนน เขื่อน สนามบิน ท่าเรือ เป็นต้น การเร่งผลิตสินค้าและบริการให้ทันกับความต้องการของประชาชนที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมาก มีของเสียเหลือทิ้งออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เจือปนอยู่ในสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้ความสมดุลของธรรมชาติสูญเสียไป เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลายและมีของเสียปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก สิ่งแวดล้อมก็จะอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมและอาจจะรุนแรงถึงขั้นเป็นพิษเป็นภัยได้ และมีผลโดยตรงต่อสุขภาพและอนามัยของประชาชน ปัญหาจัดการขยะเป็นปัญหาสำคัญของทุกท้องถิ่นทั่วประเทศ ดังข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษ ที่รายงานสถานการณ์ขยะมูลฝอยของประเทศไทยพบว่า ปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นในทุกปี ปี 2565 ประเทศไทยมีขยะมูลฝอยเกิดขึ้น 25.70 ล้านตัน หรือ 70,411 ตัน/วัน กระจายตัว ตามภูมิภาคต่าง ๆ มีอัตราการเกิดขยะมูลฝอย เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรตามทะเบียนราษฎร ปี พ.ศ. 2565 ของกรมการปกครอง เฉลี่ยเท่ากับ 1.07 กิโลกรัม/คน/วัน เมื่อพิจารณาปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้น ขยะมูลฝอยมีปริมาณเพิ่มขึ้นเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา (24.98 ล้านตัน) ร้อยละ 3 เนื่องจากในปี พ.ศ. 2563 - 2564 ประเทศไทยอยู่ในช่วงล็อกดาวน์ ซึ่งมีการจำกัดกิจกรรมของประชาชน รวมถึงการเดินทางทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) เมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID-19) ได้คลี่คลายลงจากจำนวนของผู้ติดเชื้อที่มีแนวโน้มลดลง ทำให้รัฐบาลได้มีประกาศมาตรการคลายล็อกดาวน์ ประกอบกับมาตรการกระตุ้นการท่องเที่ยวภายในประเทศและเริ่มเปิดประเทศ ส่งผลให้ประชาชนกลับมาดำเนินชีวิตตามปกติมากขึ้น และวิถีการดำเนินชีวิตประชาชนบางส่วนยังคงพฤติกรรม การซื้อและบริโภค ในบริการสั่งซื้อสินค้าและอาหารผ่านระบบออนไลน์ ทำให้ขยะมูลฝอยประเภทบรรจุภัณฑ์พลาสติกแบบ ใช้ครั้งเดียวทิ้ง (Single use plastic) ยังคงมีปริมาณสูง รวมทั้งนักท่องเที่ยวเริ่มทยอยกลับมาเที่ยวในประเทศไทย ไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากปี 2564 จำนวนนักท่องเที่ยวประมาณ 400,000 คน เป็น 11 ล้านคน ในปี 2565 ทำให้ภาพรวมปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นมีปริมาณ เพิ่มขึ้น เช่นกัน (กองจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ, 2565)

นโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะมูลฝอยของประเทศตั้งแต่รัฐบาลมีการกำหนดให้ ขยะมูลฝอยเป็น “วาระแห่งชาติ” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 และในปี พ.ศ.2559 ได้มีแผนแม่บทการบริหารจัดการ ขยะมูลฝอยของประเทศ (พ.ศ.2559 – 2564) เพื่อใช้เป็นกรอบการดำเนินงานสำหรับทุกภาคส่วน เพื่อขับเคลื่อนให้การจัดการขยะมูลฝอยของประเทศเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ ได้ผลักดันมาตรการต่าง ๆ เช่น มาตรการ เพื่อลดปริมาณขยะมูลฝอยประเภทขยะอินทรีย์ ณ ต้นทางผ่านโครงการถังขยะเปียกลดโลกร้อนทุกจังหวัด โครงการประกวดจังหวัดสะอาดเพื่อให้เกิดการกระตุ้นให้หน่วยงานของจังหวัดทั้งในระดับพื้นที่ ตำบล และอำเภอ เกิดการบูรณาการการจัดการขยะมูลฝอยในภาพรวมของจังหวัดให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน และการผลักดันการรวมกลุ่มพื้นที่และโครงการกำจัดขยะมูลฝอยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มอบหมาย ให้เอกชนดำเนินการหรือร่วมดำเนินการกำจัดขยะมูลฝอย เพื่อลดจำนวนสถานที่กำจัดขยะมูลฝอยที่ไม่ถูกต้องลง และเกิดความยั่งยืนในการกำจัดขยะมูลฝอย สถานการณ์สถานที่กำจัดและ สถานีขนถ่ายขยะมูลฝอยรายจังหวัดของจังหวัดชัยภูมิ พบว่าจังหวัดชัยภูมิ (92 แห่ง) ซึ่งเป็นการดำเนินการกำจัดไม่ถูกต้อง ซึ่งสถานีกำจัดขยะมูลฝอยเทศบาลเมืองชัยภูมิที่รับผิดชอบโดย เทศบาลเมืองชัยภูมิ ระบบที่ใช้แบบเทกอง ปริมาณขยะมูลฝอยรายจังหวัด ปี พ.ศ. 2565 ของจังหวัดชัยภูมิ ขยะที่เกิดขึ้น 880 ตัน/วัน ขยะมูลฝอยที่นำกลับมาใช้ประโยชน์ 450 ตัน/วัน และเป็นขยะมูลฝอยที่กำจัดอย่างไม่ถูกต้อง 430 ตัน/วัน (กองจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ, 2565) ที่ผ่านมาการดำเนินงานเพื่อจัดการขยะมูลฝอยท้องถิ่นส่วนใหญ่สามารถให้บริการเก็บรวบรวมขยะมูลฝอยได้มากขึ้น ทำให้ปัญหาขยะตกค้างน้อยลง แต่ยังมีปัญหากำจัดขยะมูลฝอยไม่ถูกสุขลักษณะอยู่มากตกค้างน้อยลง แต่ยังมีปัญหากำจัดขยะมูลฝอยไม่ถูกสุขลักษณะอยู่มาก (กรมควบคุมมลพิษกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, เว็บไซต์, 2563) จากข้อมูลสถานการณ์ด้านการจัดการขยะในจังหวัดชัยภูมิได้ยึดหลักปฏิบัติตามแบบปฏิบัติการประเทศไทยไร้ขยะของรัฐบาล ระยะที่ 2 ดำเนินงานตามกิจกรรมโครงการจังหวัดสะอาด และกิจกรรมโครงการ “ชัยภูมิบ้านสวย เมืองสุข” โดยปฏิบัติตามแนวทาง 3RS หรือ 3 ข.ช่วยชาติ ใช้น้อย ใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่ รณรงค์การคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง ปลุกจิตสำนึกในการบริหารจัดการขยะ โดยสถานการณ์ขยะมูลฝอยของจังหวัดชัยภูมิ ตามพื้นที่ของจังหวัดมีพื้นที่ 12,778,287 ตร.กม. ภูมิสังคมเขตเมืองร้อยละ 12.50 เขตชนบทร้อยละ 87.50 การก่อเกิดขยะประมาณ 0.96 กก./คน/วัน จำแนกประเภทขยะต่อวันได้เป็นขยะทั่วไป 205 ตัน ขยะรีไซเคิล 55.79 ตัน ขยะเปียก 133.5 ตัน ขยะอันตราย 4.5 ตัน องค์การที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการขยะ ได้แก่ เทศบาลเมืองชัยภูมิ เทศบาลตำบล 35 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 106 แห่ง ปริมาณ อปท. เก็บขนไปกำจัด/วัน ประมาณ 291.40 ตัน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 255,416 ครัวเรือน มีการบริหารจัดการขยะประมาณ 248,795 ครัวเรือน ในเขตเทศบาลตำบล 87,078 ครัวเรือน และเขตองค์การบริหารส่วนตำบล 161,171 ครัวเรือน จังหวัดชัยภูมิมีปริมาณขยะ 268,128 ตัน/ปี มีโรงงานกำจัดขยะ จำนวน 89 แห่ง โดย สามารถกำจัดขยะได้ 164,109 ตัน/ปี ปัญหาในการจัดการขยะมูลฝอย พบว่า ขาดการบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่ดี และมีประสิทธิภาพ เนื่องจากบุคลากรและประชาชนขาดองค์ความรู้ในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ หน่วยงาน ขาดแคลนงบประมาณในการจัดการส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน จังหวัดชัยภูมิมีระบบกำจัดขยะมูล ฝอยที่ถูกหลักสุขาภิบาล (Sanitary Landfill) จำนวน 1 เทศบาล คือ เทศบาลเมืองชัยภูมิ สำหรับวิธีการกำจัดมูลฝอย พบว่าโดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการกำจัดแบบกองบนพื้นแล้วเผา และไถกลบเป็นครั้งคราว ทั้งนี้มีเพียงเทศบาลเมือง ชัยภูมิที่มีการกำจัดมูลฝอยถูกหลักวิชาการ คือ การฝังกลบแบบถูกหลักสุขาภิบาล (Sanitary Landfill) [3] โดยยึดตามแผนปฏิบัติการ “ประเทศไทย ไร้ขยะ” ภายใต้แผนแม่บทการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของประเทศ พ.ศ.2559 - 2564 นั้น เป็นแนวทางเพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยไปสู่การเป็นสังคมปลอดขยะ (Zero Waste Society) ซึ่งวางอยู่บนแนวคิด 3Rs – ประชาธิปไตย คือ การส่งเสริมการจัดการขยะที่ต้นทาง ซึ่งเป็นการจัดการที่ยั่งยืน คือการลดปริมาณ

ขยะจากแหล่งต้นทาง (Reduce) การใช้ซ้ำ (Reuse) และการนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) หรือ ตามหลักการสามอาร์ (3Rs) ซึ่งการจัดการขยะนั้น มุ่งเน้นการลดปริมาณขยะจากครัวเรือน ส่งเสริมการคัดแยกขยะจากต้นทาง เป็นการเพิ่มมูลค่าหรือแปรรูปขยะ ซึ่งจะส่งผลให้ปริมาณขยะในภาพรวมทั้งประเทศลดลงทำให้ปริมาณขยะที่จะต้องเข้าสู่ระบบการกำจัดลดลง และมีการกำจัดที่ถูกต้องเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย ตามแนวคิดเรื่อง“ประชารัฐ” คือการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการปัญหา ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน/ประชาสังคม ภาคการศึกษา และภาคการศาสนา เป็นต้น (กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ, 2564)

การจัดการขยะเชิงนโยบายของจังหวัดชัยภูมิมีนโยบายการจัดการขยะของจังหวัดชัยภูมิที่ตระหนักถึงการบริหารจัดการขยะมูลฝอย “จังหวัดสะอาด” และมีนโยบายด้านการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและจัดทำแผนปฏิบัติการ “ประเทศไทยไร้ขยะ” ตามแนวทาง “ประชารัฐ” โดยใช้หลักการ 3Rs ส่งเสริมการดำเนินเนินการขับเคลื่อนการจัดการขยะต้นทาง การบริหารจัดการขยะมูลฝอยของจังหวัดชัยภูมิ ด้วยการจัดการขยะตกค้าง รูปแบบการจัดการขยะให้เหมาะสม และการสร้างจิตสำนึกและวินัยคนในชาติสู่ “การจัดการขยะชุมชนอย่างมีส่วนร่วม” ดังนั้นการจัดการขยะชุมชนจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดชุมชนการจัดการขยะต้นแบบ อันจะนำไปเป็นแบบอย่างในการช่วยลดปริมาณขยะและการจัดการขยะต้นทางได้ (สมัชชาสุขภาพเครือข่ายจังหวัดชัยภูมิ, 2558) พื้นที่ศึกษาในครั้งนี้คือชุมชนบ้านโนนเหลื่อม ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ โดย ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้าจังหวัดชัยภูมิ ห่างจากตัวอำเภอบ้านเขว้า 29 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัด 42 กิโลเมตรลักษณะเป็นพื้นที่ราบสูง ติดกับเทือกเขาภูแลนคาตอนล่าง มีลำห้วยชีลองไหลผ่าน เหมาะแก่การทำการเกษตร มี เนื้อที่ 980 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลภูแลนคา, เว็บไซต์, 2565). ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ ที่เป็นชุมชนติดแนวเขตภูแลนคา ไม่ใช่เขตชุมชนเมืองดังนั้นการใช้วิธีการจัดการขยะต้นทางด้วยการจัดการขยะโดยการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนจะเป็นแนวทางเหมาะสมอีกทั้งช่วยลดภาระระบบการจัดการขยะขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้อีกด้วย จากสภาพปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การดำเนินงานวิจัยการศึกษารูปแบบการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะบ้านโนนเหลื่อม ตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสถานการณ์ขยะ และศึกษารูปแบบการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะบ้านโนนเหลื่อมตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

กรอบแนวคิดการวิจัย

1. ด้านเนื้อหาศึกษาข้อมูลการจัดการขยะและบริบทพื้นที่ ได้แก่ 1) ด้านด้านสิ่งแวดล้อม ศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัญหาการจัดการขยะ สภาพแวดล้อม และการมีส่วนร่วม 2) ด้านด้านสุขภาพ ศึกษาเกี่ยวกับสภาพปัญหาและผลกระทบด้านสุขภาพ 3) ด้านเศรษฐกิจ ศึกษาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ รายได้
2. พื้นที่ในการวิจัย บ้านโนนเหลื่อม ตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
3. กลุ่มเป้าหมาย จำนวนครัวเรือน 100 ครัวเรือน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 26 คน โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) ศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Study) และเชิงคุณภาพ (Qualitative Study) แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม Participatory Action Research (PAR) ร่วมกับการขับเคลื่อนและการประเมินผลโดยใช้กระบวนการ Action Research Evaluation (ARE) และกระบวนการ Focus group ของแกนนำคณะทำงาน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) กลุ่มเป้าหมาย รวม 26 คนคือคณะทำงานโครงการ โดยมีสมาชิกสมัครใจเข้าร่วมโครงการ 100 ครั้วเรือนคิดเป็นร้อยละ 77 จากจำนวนครั้วเรือนทั้งสิ้น 130 ครั้วเรือน โดยทำการศึกษาระหว่างเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2564- มีนาคม พ.ศ. 2565

การประเมินผลโดยใช้กระบวนการ Action Research Evaluation (ARE) ครั้งที่ 1 เป็นสะท้อนผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุมของชุมชน กติกา ข้อตกลงอื่น ๆ ครั้งที่ 2 ประเมินความร่วมมือของชุมชนในชุมชน การสนับสนุนด้านงบประมาณ มาตรการและกิจกรรมรณรงค์และการประชาสัมพันธ์ ครั้งที่ 3 การประเมินกระบวนการ(Process: P) การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งของกระบวนการขับเคลื่อน ภาวะผู้นำ คณะทำงานและครั้งที่ 4 การประเมินผลผลิต (Product: P) สำนวจความพึงพอใจของสมาชิกผู้ร่วมโครงการ สถานการณ์การ ปริมาณขยะ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้บันไดผลลัพธ์การจัดการขยะชุมชน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่พัฒนาและมีการดำเนินการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 6 กับหน่วยจัดการร่วมกับ สสส. ในระดับพื้นที่ (Node) จังหวัดชัยภูมิ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ,2564). ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 บันไดผลลัพธ์การจัดการขยะชุมชน

ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย จำนวนครั้วเรือน 100 ครั้วเรือน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 62.0 มีอายุ 45-54 ปี มีการศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรี มีอาชีพเกษตรกรกรรม มีรายได้เฉลี่ยครั้วเรือนที่ 50,000 บาทต่อปี ร้อยละ 52.6 จำนวนสมาชิกในครั้วเรือนจำนวน 1-4 คน ร้อยละ 80.1

2. ขยะมูลฝอย จากการสำรวจปัญหาขยะในชุมชนบ้านโนนเหลื่อม ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 130 ครัวเรือน ข้อมูลก่อนการดำเนินกิจกรรมพบสถานการณ์ปัญหาพบว่า ในแต่ละครัวเรือนมีปริมาณขยะเฉลี่ยประมาณ 12 กิโลกรัม/เดือน โดยขยะที่พบมากที่สุด คือ ขวดแก้ว ขวดพลาสติก ถุงพลาสติก กระป๋อง เดิมชุมชนมีการจัดการขยะทั่วไปโดยการเผาและทิ้งตามที่สาธารณะของชุมชน ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาการจัดการขยะในชุมชนก่อนดำเนินโครงการ พบว่าด้านสิ่งแวดล้อมสภาพปัญหาการจัดการขยะ คือ ขาดการรวบรวมขยะหรือรวบรวมทิ้งให้ถูกต้องต่างคนต่างกำจัด ไม่มีการคัดแยกขยะมีการทิ้งขยะตามที่สาธารณะ ด้านเศรษฐกิจชุมชนโนนเหลื่อมเป็นชุมชนที่ทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำไร่ อ้อย มันสำปะหลัง ในช่วงทำการเกษตรนั้นเกษตรกรจะมีการตีเครื่องตีหมูกำลัง หลายครอบครัวที่หลังจากการเก็บเกี่ยว ค่าขายผลผลิตทางการเกษตร มีรายได้จากการทำงานก็มีการสังสรรค์ เช่น ตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ ทำให้มีขยะประเภทขวดกระป๋อง เครื่องตีหมูกำลัง ขวดแก้วเครื่องตีเครื่องตีแอลกอฮอล์ ด้านสุขภาพเกิดกลิ่นเหม็น กลิ่นรำคาญ ชุมชนไม่สะอาด เกิดข้อพิพาทเกิดแมลงวัน เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายพาหะแหล่งรังโรคใช้เลือดออกโดยในปี พ.ศ. 2562 เกิดการเจ็บป่วยเกิดโรคใช้เลือดออกจำนวน 7 รายและพบว่าเมื่อดำเนินโครงการไม่พบการเกิดโรคใช้เลือดออกในชุมชนในปี พ.ศ. 2563 โดยสาเหตุของปัญหาดังกล่าวคือ ประชาชนยังขาดความรู้ในการจัดการขยะ และขาดจิตสำนึกในการทิ้งขยะ ชุมชนมีวิธีการคัดแยกขยะโดยการแยกขยะรีไซเคิลกับขยะอันตรายถุงพลาสติกนำไปกำจัดโดยการเผาหรือฝังเดิมพบว่าครัวเรือนที่ยังไม่มีการคัดแยกขยะมีวิธีการจัดการกับขยะที่เกิดขึ้นโดยนำไปทิ้งตามที่ของตนเองเผา ฝัง บางส่วนทิ้งตามที่สาธารณะแหล่งน้ำสาธารณะ

การศึกษาพบว่า ประเภทขยะที่พบ คือ ถุงพลาสติก ขวดแก้วกระป๋องขวดพลาสติกเมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัยพบว่า มีปริมาณขยะลดลงเฉลี่ย เท่ากับ 7.4 กิโลกรัมต่อครัวเรือนต่อเดือน และพบว่าการบริหารขยะกองทุนสวัสดิการสามารถจำแนกประเภทขยะรีไซเคิลชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ขวดแก้วแดง ขวดแก้วขาว ขวดเขียว พลาสติกใสพลาสติกทึบ พลาสติกเขียว พลาสติกกรอบ กระดาษแข็ง กระดาษขาวดำ สังกะสี เหล็ก กระป๋อง ซึ่งสามารถนำไปขายและนำเงินเข้ากองทุนสวัสดิการของชุมชน โดยนำแนวทางที่ได้จากการเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบบ้านแก้งยาว ตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้าจังหวัดชัยภูมิ มาปรับใช้กับชุมชนโนนเหลื่อม

3. รูปแบบการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะ พบว่าการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะบ้านโนนเหลื่อมมีการมอบสวัสดิการให้แก่สมาชิกในครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ ที่เกิด ป่วยเข้าโรงพยาบาล และเสียชีวิต ได้แก่ มอบสวัสดิการ แก่สมาชิกครัวเรือนที่เกิด (คลอดบุตร) 200 บาท สมาชิกครัวเรือนที่ป่วยเข้าโรงพยาบาล คินละ 200 บาท (ครั้งละไม่เกิน 3 คิน) สมาชิกครัวเรือนที่เสียชีวิต ศพละ 1,000 บาทมีการจัดการขยะรีไซเคิลนำไปบริจาคให้กรรมการและนำไปขายเข้ากองทุนสวัสดิการขยะอินทรีย์มีการจัดการโดยนำไปเลี้ยงสัตว์ เช่น ปลา เป็ด ไก่ และนำมาทำปุ๋ยหมัก ขยะอันตรายมีการจัดการโดยไปส่ง อบต. และ รพ.สต.กำจัดให้เหมาะสมและกำจัดแบบถูกวิธีทั้งนี้บ้านโนนเหลื่อม ติดกับพื้นที่ชุมชนบ้านแก้งยาวที่เคยได้รับการสนับสนุน จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับหน่วยจัดการร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในระดับพื้นที่ (Node) จังหวัดชัยภูมิได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการสร้างเสริมสุขภาพชุมชนขนาดเล็กปี 2560 ที่เกิดการพัฒนาก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็งที่มีความสามารถในการพัฒนาศักยภาพและจัดการตนเองในจังหวัดชัยภูมิในโครงการกิจกรรมด้านการจัดการขยะนั้น และมีบ้านแก้งยาวเป็นพี่เลี้ยงพื้นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบบ้านแก้งยาว และปรับรูปแบบมาใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนโนนเหลื่อม โดยมีท่านผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพแก้งยาวเป็นที่ปรึกษาและมีประสบการณ์ในการดำเนินโครงการ สสส. การมีพี่เลี้ยงโครงการ และผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมีภาวะผู้นำสูงอันเป็นจุดเด่นของชุมชน โดยท่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้านรวมทั้งประชาชนในชุมชน อาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและความร่วมมือบูรณาการทุกเครือข่าย และต้องการพัฒนาให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

สามารถจัดการขยะได้ด้วยตนเอง แก้ปัญหาการจัดการขยะ และให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้น ชุมชนจึงตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาขยะที่เกิดขึ้นและมีความประสงค์ที่จะดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาขยะในระดับครัวเรือนและชุมชน เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน มุ่งหวังให้เกิดความรู้ ความเข้าใจมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาวางแผนการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหามุ่งเน้นเรื่องการจัดการ “ขยะ” ในครัวเรือนในชุมชนอย่างถูกวิธีทั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนได้ประโยชน์สูงสุดจากการคัดแยกขยะส่งผลให้ปริมาณขยะในชุมชนลดลง

เกิดรูปแบบกิจกรรมโดยมีโครงสร้างคณะกรรมการ ที่เมืองค์ประกอบครบถ้วนที่ได้รับการยอมรับมีคณะทำงานจำนวน 26 คนในรูปแบบคณะกรรมการบริหารกองทุนขยะบ้านโนนเหลื่อม โดยมีนายมนตรี วาปีทะ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 เป็นประธานกรรมการ มีสมาชิกหลากหลายจากผู้แทน อปท. อสม. กรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าคุ้ม ผู้แทนอาชีพตัวแทนประชาชน สร้างความเข้าใจในรูปแบบการทำงานโครงการร่วมกับ สสส. โดยมีการประชุมคลัสต์โครงการร่วมกับพี่เลี้ยงโครงการ และผู้ช่วยพี่เลี้ยงในพื้นที่เกิดความเข้าใจในโครงการเป็นอย่างดีมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจนโดยมีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง ในวันที 1 ของทุกเดือน มีการหารือประเด็นอื่น ๆ ในชุมชน โดยระบุข้ออุปสรรคผู้รับผิดชอบในโครงการ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการอย่างชัดเจน ว่าใครจะรับผิดชอบเรื่องอะไร ใครมีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง และร่วมวางแผนในกิจกรรมแรกที่จะทำก่อนในช่วงนี้ว่ามีอะไรบ้าง และมอบให้ใครไปดำเนินการ นอกเหนือจากโครงการ สสส. โดยประชุมประชาคมเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการดำเนินโครงการแก่สมาชิกกองทุนขยะเพื่อสวัสดิการบ้านโนนเหลื่อม

ผลการศึกษาพบว่าสมาชิกได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยความเต็มใจได้รับประโยชน์จากการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะ ชุมชนมีความรักสามัคคีกันดีมากกว่าเดิม และส่งเสริมในการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดีให้ความร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจ อีกทั้งสามารถยกระดับชุมชนที่กำลังพัฒนากองทุนสวัสดิการให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ภายใต้สโลแกน “คนภูแลนคาไม่ทิ้งกัน” (จันทร์จิรา ตรีเพชร และคณะ, 2562) ที่ผ่านรูปแบบการขยายผลมายังชุมชนบ้านโนนเหลื่อมหมู่ที่ 7 โดยมีบ้านแก่งยาวเป็นพี่เลี้ยงพื้นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบบ้านแก่งยาว มีแกนนำคณะทำงานที่เข้มแข็งและปรับรูปแบบมาใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนโนนเหลื่อม

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิจัยพบว่าชุมชนหลังจากดำเนินโครงการการจัดการขยะที่ผ่านมา ชุมชนมีปริมาณขยะลดลง บ้านน่ายู่ส่งผลให้ชุมชนสะอาด สมาชิกในชุมชนเกิดการตระหนักว่าขยะมีค่าด้วยได้รับประโยชน์จากการจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะ และทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี มีการรวมกลุ่ม เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ชุมชนมีรายได้จากการขายขยะสวัสดิการ และสามารถนำมาจัดสรรกองทุนสวัสดิการขยะบ้านโนนเหลื่อม มีการมอบสวัสดิการในชุมชน ชุมชนมีการจัดการขยะ เกิดความตระหนักว่าขยะล้วนมีคุณค่าชุมชนสะอาดขึ้นมีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพและความปลอดภัย โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้ เข้าใจ และร่วมมือจัดการและคัดแยกขยะอย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากขยะได้สูงสุดและลดปริมาณขยะในชุมชนลงเกิดดังคำกล่าวที่ว่า “ขยะมีค่า บ้านน่ายู่ สู้กองทุนสวัสดิการขยะชุมชนด้วยการจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมของชุมชน” พร้อมทั้งเป็นต้นแบบในการจัดการขยะได้ และพบว่าการขับเคลื่อนงานโดยการทำงานแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ และประชาชนในชุมชนเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ร่วมกับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 6 กับทีมสนับสนุนวิชาการหน่วยจัดการร่วมกับ สสส.ในระดับพื้นที่ (Node) จังหวัดชัยภูมิส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็ง เกิดความสามัคคี ชุมชนสามารถจัดการขยะต้นทางด้วยตนเองโดยรูปแบบกองทุนสวัสดิการขยะและเกิดความยั่งยืนอันนำไปสู่ระบบการดำเนินงานที่ดีของชุมชนในด้าน

อื่น ๆ อีกทั้งมีการสนับสนุนเชิงนโยบายของภาครัฐ และแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีการวางระบบกำจัดขยะแบบครบวงจร (แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ, 2561) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหานิพนธ์ ปรีบูรณ์ (พระมหานิพนธ์ ปรีบูรณ์, 2562) ที่พบว่าคนที่ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนรวมในการพัฒนาชุมชนในการจัดการขยะโดยภาพรวมในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดีมา เริ่มตั้งแต่ร่วมค้นหาปัญหา วิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา และแนวทางต่าง ๆ ที่อาจนำมาใช้ในการแก้ไข ปัญหาของการเข้ามามี ส่วนรวมในการจัดการขยะมากขึ้นซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เกิดจากการรวมกลุ่มความต้องการที่มาจากพื้นฐานความต้องการของคนในชุมชน ด้วยมีการแลกเปลี่ยน รับรู้ รับทราบ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ โดยมีการประชุมในระดับหมู่บ้าน ชุมชน เป็นประจำเพราะข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับจากประชาชน จะสะท้อนให้เห็นความต้องการและการศึกษาของพิศพร ทศนาและโชติ บดีรัฐ (พิศพร ทศนาและโชติ บดีรัฐ, 2562) การให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนรวมในกิจกรรม ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้น จึงทำให้ ผลประโยชน์ที่จะได้รับจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนต่อคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เมื่อกิจกรรมเกิดจากความต้องการของคนในชุมชนที่ได้ เข้ามามีส่วนร่วมจึงทำให้การตอบสนองของการเข้ามามีส่วนรวมในการกำจัดขยะเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล และการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนรวมในทุก ๆ กิจกรรมอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นตั้งแต่กระบวนการร่วมรับรู้สถานการณ์และสภาพปัญหา ร่วมวางแผนและตัดสินใจ ร่วมทำกิจกรรมโครงการ ร่วมตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานควรมี การนำผลการวิจัยเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้หน่วยงานดังกล่าวเห็นถึงความสำคัญในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ ชุมชนอื่น ๆ สามารถนำไปปรับใช้ตามบริบทพื้นที่ให้เกิดประโยชน์และเพื่อเป็นแนวทางด้วยการจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น กองทุนสวัสดิการขยะชุมชน หรือธนาคารขยะชุมชนตามบริบทของชุมชนนั้น ๆ ได้

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ผู้นำชุมชนกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและประชาชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้าจังหวัดชัยภูมิ และภาคีเครือข่าย ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนัก 6 ในการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงาน ขอขอบคุณทีมสนับสนุนวิชาการหน่วยจัดการร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในระดับพื้นที่ (Node) จังหวัดชัยภูมิ ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิตลอดจนผู้บริหาร และขอขอบคุณ คณะบดีคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ในการอนุเคราะห์และสนับสนุนการทำวิจัยในครั้งนี้เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2563). การจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน.
เว็บไซต์. http://www.pcd.go.th/info_serv/waste_garbage.html. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2565.
- กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. แผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ
พ.ศ. 2561 – 2564.
- กองจัดการกากของเสียและสารอันตราย กรมควบคุมมลพิษ. (2565). รายงานสถานการณ์สถานที่
กำจัดขยะมูลฝอยของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2565.
- จันทร์จิรา ตรีเพชร, ปรียกร ชาลีพรหม, บุศรา ศรีชัยและ นิคม บุญกอบ. (2562). การศึกษารูปแบบ
การจัดการขยะด้วยกองทุนสวัสดิการขยะบ้านแก้งยาวตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.
การประชุมวิชาการระดับชาติสู่การพัฒนาชุมชนฉลาดในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกครั้งที่ 1. วิทยาลัยพัฒนา
เศรษฐกิจและเทคโนโลยีชุมชนแห่งเอเชียมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ศูนย์แมริม. หน้า 81 – 86.
- แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลภูแลนคา อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. (2561).
แผนพัฒนาท้องถิ่นสี่ปี (พ.ศ. 561-2564).
- พระมหานิพนธ์ ปรีบุญโณ. (2562). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะของชุมชน ตำบลทุ่งลูกนก อำเภอ
กำแพงแสน จังหวัดนครปฐม. วารสาร มจร การพัฒนาสังคมปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน 2562.
หน้า 135 – 150.
- พิศิพร ทศนาและโชติ บติรัฐ. (2562). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยในเขตพื้นที่เทศบาลนคร
พิษณุโลก. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมสัมมนาวิชาการนำเสนอวิจัยระดับชาติและนานาชาติ
(Proceedings) เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 15. หน้า 151 – 164.
- สมัชชาสุขภาพเครือข่ายจังหวัดชัยภูมิ. (2558). คนชัยภูมิกับ “การจัดการขยะชุมชนอย่างมีส่วนร่วม”
เว็บไซต์. <https://scholar.google.co.th/schola>. สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2564.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2564). เครื่องมือบันไดผลลัพธ์โครงการ. สำนักสร้างสรรค์
โอกาสและนวัตกรรม (สำนัก 6) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- องค์การบริหารส่วนตำบลภูแลนคา. (2565). สภาพและข้อมูลพื้นฐาน. เว็บไซต์. http://www.phulanka.go.th/data.php?content_id=2. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2565.